

Kultura

Težave z opredeljevanjem samega pojma »kultura« imamo zaradi več razlogov: kultura je širok pojem, za katerega obstajajo različne rabe, predvsem pogovorno se uporablja kot:

- poljščina
- različne oblike umetniškega ustvarjanja
- duhovno izražanje
- v normativnem smislu vzorci obnašanja
- vrednostna oznaka

Poleg tega so kulture zelo heterogene, vsebujejo pa tako duhovne kot materialne sestavine.

Sociološko (in antropološko) pa je **kultura način življenja ljudi v človeški skupnosti, celotno področje materialnih in duhovnih stvaritev** (idej, navad, prepričanj), **ki jih je ustvaril človek in se prenašajo iz generacije v generacijo**. Je **umetno ustvarjen simbolni svet**, razumemo pa jo kot **nakopičeno tradicijo**.

Kultura je povezana z zadovoljevanjem človekovih potreb, ki je pogojeno biološko, načini zadovoljevanja pa so naučeni.

Sama kultura je torej **naučena** – vsak posameznik se mora od rojstva naprej vključevati v kulturne okvire neke družbe. Ta **proces sprejemanja, učenja kulture** imenujemo **inkulturacija**. Je tudi **integrirana** – deli kulture so med seboj povezani; in se lahko spreminja.

Kultura je značilna za človeško vrsto zaradi **antropoloških posebnosti** le-te:

- človek je edino bitje, ki je sposobno simboliziranja in uporabe jezikovnih znakov
- ima izjemno sposobnost učenja
- dolgo obdobje odraščanja
- sposobnost organizirati življenje na različne načine
- izdelava in uporaba orodja
- estetsko izražanje
- družbenost

Sestavine kulture

Sestavine kulture so **materialne** (artefakti) in **duhovne**, ki so med seboj povezane.

- ~ jezik, znaki, simboli, norme, vrednote, običaji, navade, področja znanosti, filozofije, umetnosti, religije, materialni produkti...

I. Simboli

Samo človek daje stvarim in dogodkom **pomen** in tako oblikuje **simbole**, s katerimi lahko **razumemo vse, kar nosi nek pomen, ki ga ljudje, ki si delijo skupno kulturo, lahko prepoznajo**.

Simboli so **kulturne konvencije** (so dogovorjeni), zato se v različnih kulturnih okoljih razlikujejo, hkrati pa omogočajo sporazumevanje znotraj skupin.

Skupni simboli omogočajo **medsebojno povezanost**, **različni simboli** pa ustvarjajo **ločenost od drugih**, zaradi česar ob vstopu v drugačno kulturo lahko doživimo **kulturni šok**.

Simboli imajo poleg **sporazumevalne** še **identifikacijsko** in **povezovalno** vlogo, služijo pa tudi **ločevanju** in **razmejitvi**.

Pomen simbolov se spreminja med kulturami, znotraj kulture in glede na čas.

II. Jezik in govor

Jezik je **simbolni, oralni sistem, pri katerem se z nizom glasov** (označevalec) **vzpostavlja vez do dogovorjenega pomena** (označenec). Za človeški jezik je značilna dogovorjena zveza med glasovi in pomenskim svetom, kar ga loči od živalskega. Ta je namreč nagonski in isti pri vseh pripadnikih iste živalske vrste.

Živalska komunikacija je signalizirana, človeška pa signficirana (opisovanje).

Pomen/funkcije jezika:

- ~ sredstvo za sporazumevanje
- ~ zmožnost sporazumevanja o abstraktnih stvareh in stvareh prihodnosti/preteklosti
- ~ opisovanje psihična stanja, prenašanje izkušenj in usklajevanje dejavnosti
- ~ omogoča prenos kulturne tradicije in kopičenje izkustva
- ~ s pomočjo jezika je človek močnejše povezan z drugimi

Jezik se skozi čas spreminja, vsebuje vrednostne sodbe, odraža način življenja ljudi in je kulturna dediščina.

III. Vrednote

so ideje o tem, kaj naj bi bilo lepo, dobro, pravilno, zaželeno

- ~ določajo okvir, znotraj katerega je urejeno naše družbeno življenje in so pomemben del **kolektivne zavesti**
- ~ na njihovi osnovi si **razlagamo svet okoli sebe** in **oblikujemo različna stališča**
- ~ **usmerjajo** nas k pomembnim ciljem
- ~ so **merilo** za presojanje ljudi in dogajanj
- ~ **motivirajo** ljudi
- ~ razvijajo čut za dolžnost in odgovornost

Vrednote so pri posamezniku in družbi **hierarhično urejene v sistem vrednot**, v katerem niso vse enako pomembne.

Včasih lahko pride do **neskladnosti** oz. inkonsistence ali celo do **konflikta** med vrednotami (vrednotimo nekaj, delamo drugače).

Vzroki za to, da ne ravnamo vedno v skladu z vrednotami, ki smo jih sprejeli, so različni:

- dajemo prednost trenutnim **interesom** in **koristim**
- **čustveno odzivanje**: vrednote opustimo zaradi npr. strahu
- **konfliktnost** različnih vrednot, pri kateri uresničevanje ene vrednote preprečuje ravnanje, ki bi bilo v skladu z drugo

Vrednote se spreminjajo na individualni (skozi življenje) ali družbeni (od kulture do kulture, tudi skozi čas) ravni.

Vrednote v modernih družbah:

1. na ravni družbene urejenosti: *enakost, svoboda, spoštovanje človekovih pravic, demokratizacija*
2. na ravni ekonomskega življenja: *tekmovalnost, uspeh, materialna blaginja*
3. na ravni družinskega življenja: *partnerski odnosi, otrokove pravice*

Vrednota je vodilo obnašanja, smernica ravnanja, **norma** pa pravilo obnašanja oz. konkretni napotki ravnanja.

Vrednote so osnova za oblikovanje norm.

IV. Norme so pravila obnašanja in določajo, kakšno obnašanje je primerno, pričakovano, dopustno ali prepovedano. Norme **zapovedujejo** in **prepovedujejo**.

Norme vključujejo

- zakonske predpise in neformalna pravila
- običaje in navade
- moralne zahteve in tabuje

Na splošno jih delimo na formalne in neformalne norme.

1. **Formalne norme** so **zapisane, posebej oblikovane in sprejete** v različnih državnih in drugih **institucijah**. Gre za uradne, pravne norme, kot so zakoni ali pravilniki.
2. **Neformalne norme** pa **nastajajo spontano** in so **rezultat neformalnih dogovorov**. Sem sodijo običaji, navade, moralne zahteve, tabuji in različni neformalni sporazumi o ravnanju.

Za (ne)upoštevanje norm sledijo sankcije, ki so lahko **pozitivne** (nagrade) ali **negativne** (kazni). Delimo jih tudi na:

1. **Formalne sankcije** so zagrožene in so posledica družbenega nadzora, ki ga v modernih družbah izvajajo **državni organi**.
2. **Neformalne sankcije** pa so sprotne reakcije okolja, del **neformalnega nadzora**, ki poteka med pripadniki skupnosti. Ukrepi so manj predvidljivi, so pa bolj pomembna čustva.

Internalizacija norm pomeni **ponotranjenje norm**; ko norme upoštevamo brez prisile, podzavestno.

Konformno obnašanje je obnašanje, ki je v skladu z normami. Razlogi zanj so različni:

- ker se nam zdi takšno obnašanje **samoumevno**
- da se **počutimo sprejete**
- da se **izognemo sankcijam**

Odklonsko/asocialno obnašanje/deviantnost pa je obnašanje, ki ni v skladu z normami. Ločimo več vrst takšnega obnašanje:

- **kršenje neformalnih norm**
- **kršenje formalnih norm** = kriminaliteta
- »**izjemna ravnanja**« - ravnanja, pri katerih ljudje pretirano upoštevajo pravila. Lahko so pozitivno nagrajena, vendar v luči drugih izpadejo odklonska.

Moralne opredelitve = opredelitve do temeljnih vrednot

Običaji = utrjeni vzorci vedenja, ki so se ohranili v skupnosti daljši čas in predstavljajo del neformalnih pravil. Z upoštevanjem običajev izražamo pripadnost skupnosti, upoštevanje njenega reda ali solidarnost z njo.

Navade = rutine vsakdanjega ravnanja, pri katerih gre za to, kaj je v danih okoliščinah primerno.

Tabuji = stroge prepovedi določenih dejavnosti v skupnosti

Materialna kultura in tehnologija = materialni rezultati človeške dejavnosti in ustvarjalnosti → **artefakti** so vsi materialni objekti, ki jih je ustvaril človek. **Tehnologija** = načini in postopki, s katerimi človek obdeluje, predeluje in si prisvaja naravo.

Kulturna raznolikost

Število in intenzivnost medkulturnih stikov sta naraščala od **časa evropske kolonizacije**, za katerega so bile značilne različne oblike podrejanja domorodnih ljudstev. Posledica takratnih stikov sta bila **etnocid** (= uničenje kulturnih značilnosti posameznih človeških združb) in **genocid** (= fizično uničenje, iztrebljanje ljudstva).

Srečevanje različnih kultur je dobilo nove dimenzije po 2. svetovni vojni ob sodobnih procesih **globalizacije**.

Multikulturalnost = soobstoj različnih kulturnih skupin znotraj istega kulturnega območja. Je posledica kolonialne preteklosti in sodobnih migracijskih tokov.

~ značilen je različen položaj kulturnih skupin (dominantna + marginalne)

Multikulturalnost v Sloveniji:

- etnične manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem
- etnične manjšine v Sloveniji: Madžari, Italijani, Romi
- pred 1. in po 2. svetovni vojni so bile pogoste emigracije iz ekonomskih in političnih razlogov v S in J Ameriko
- v 60. letih 20. stol. – ekonomske migracije v zahodnoevropske države
- v 70. letih 20. stol. – imigracije iz drugih jugoslovanskih republik
- v začetku 90. let 20. stol. – vojne imigracije zaradi vojne na ozemlju Jugoslavije

Posledice medkulturnih stikov so različne; od **sodelovanja** do **konfliktov** in **podrejanja z zanikanjem**, ali pa celo **iztrebljanja**.

Akulturacija = proces prilagajanja priseljencev družbi in kulturi, v katero so se priselili. Odvisna je od:

- kulture, iz katere prihajajo in v katero se priselijo
- števila priseljencev
- stanje prostovoljnosti
- podobnosti kultur

Interkulturalizem = medsebojno vplivanje in prevzemanje kulturnih značilnosti v smislu nastajanja nove kulture. Gre bolj za ideal, kot za dejansko stanje.

Globalizacija = povezovanje kultur na svetovni ravni, ki prinaša vse več možnosti za kulturne stike, povzroča pa **poenotenje kulturnih praks** in **izginjanje** kulturnih posebnosti. Intenzivna je postala v 70. letih 20. stoletja.

Kulturni pretok (difuzija) večinoma poteka neenakomerno in **enosmerno**, vplive pa sprejemamo selektivno.

Protiglobalizacijska gibanja se borijo proti naraščanju globalne neenakosti in svetovne revščine.

Etnocentrizem in kulturni relativizem

1) **Etnocentrizem** je presojanje drugih kultur na osnovi naše lastne. Takšna primerjava lahko vodi v **nižje vrednotenje drugih kultur** in **diskriminacijo** ter prepričanje, da pripadamo boljšim. **Negativen pristop** vodi v sovraštvo do drugih kultur, ksenofobijo, ustvarja predsodke in povzroča etnocid in genocid.

Pozitiven etnocentrizem je le v smislu **kulturne zavesti in ponosa**.

2) **Kulturni relativizem** pa pomeni razumevanje drugih kultur s stališča njihovih lastnih kulturnih standardov. Pestrost kultur dojema kot **različnost na enaki ravni**, zahteva pa odprtost do drugačnih norm, vrednot in običajev.

Preveč dosledni kulturni relativizem lahko vodi v **prekomerno toleranco** nekaterih kulturnih praks (npr. obrezovanje žensk), lahko pa se približamo tudi **kulturnemu nihilizmu** (če je vse opravičljivo vsaj v nekaterih kulturah, zakaj bi se morali držati lokalnih vrednot?).

Razlike znotraj kulture → subkulture

Kljub poenotenju kultur prihaja do vedno večjih **znotrajkulturnih raznolikosti**, predvsem zaradi medkulturnih vplivov in notranje diferenciacije modernih družb.

Gre za pojav **SUBKULTUR** (podkultur) – **znotraj dominantne kulture se oblikujejo kulturne posebnosti, ki so značilne le za posamezne skupine**, sicer pa upoštevajo dominantno kulturo.

Subkulture lahko temeljijo na:

- skupni zgodovinski usodi
- religioznih prepričanjih
- posebnih interesih, glasbenem, modnem okusu
- različnih vrednotah in ideoloških osnovah
- medmrežnih povezavah

MLADINSKE SKUBKULTURE so začele nastajati v 50. letih 20. stoletja v ZDA in Evropi, kar je bilo povezano z družbenimi okoliščinami:

- dvig življenjskega standarda
- podaljševanje šolanja
- razvoj storitvenega sektorja
- demokratizacija, širjenje človekovih pravic in svobode
- širjenje sredstev množičnega komuniciranja

PROTIKULTURE so subkulture, ki so v sovražnem odnosu do dominantne kulture. Meja med subkulturo in protikulturo je včasih nejasna.

Spreminjanje kultur

Do kulturnih sprememb prihaja na tri načine.

1. **INVENCIJA** (izumljanje), pri kateri **družbe ustvarjajo nove kulturne elemente** (primeri: smodnik, tisk, tudi spreminjanje načina življenja – duhovne inovacije)
2. **ODKRITJA** širijo človekovo znanje, do njih pa velikokrat pride s pomočjo izumov (primer: izum daljnogleda pripomore k širjenju znanja o vesolju)
3. **DIFUZIJA** oz. **širjenje kulturnih značilnosti iz ene družbe v drugo** (primer: fast food)

Za predmoderne družbe so značilne počasne spremembe, v 17. in 18. stoletju pa vera v napredek pospeši kulturne spremembe.

Spremembe povzročajo napredek ali pa kulturno zaostajanje.